

den sonra, Rusya Komünist Partisi Kafkas Ülke Komitesinin ve Komintern Vekilinin temsil ve kararkarıyla, Türkiye Komünist Partisi Teşkilât Bürosunun teşkili ve bu büronun Kominternin üçüncü kongresinde Türkiye Komünist Partisini temsili;

Tifliste Orjonikidzedden aldığım talimat üzerine Baku'ye geldim. Baku'de mevcut Türk Komünistleri arasında Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesinin birinci kâtibi Kirof'un yardım ve gösterisiyle Salih Zeki, Abid Alimof, İsmail Kadir ve İsmail Hakkı Kayserili'nin iştirâkiyle benimde dahil olduğum beş üyeden ibaret bir Türkiye Komünist Partisi Teşkilât Bürosu teşekkül etti ve derhal faaliyete geçti.

M. Suphi ve arkadaşlarının feci surette öldürülmelerinde sonra bunlardan boş kalan yerleri doldurmaya çalışmak ve Türkiye'deki mevcut teşkilâtlarla bir an evvel rabita kurmak lâzımdı. İlk iş olarak M. Suphi ve arkadaşlarının feci akıbetlerini intaç eden topluca Türkiye seyyahatından dersi ibret alınarak Türkiye Komünist Partisi Teşkilât Bürosu Saliyef Adil'i, Tairaf Hayderi ve Müftizade Salahiddini Balkanlara ve henüz işgâl altında bulunan İstanbul yoluyla Türkiye'ye göndermek kararını aldı ve gönderildiler; Kâtibi olarak hizmetinde bulduğum Teşkilât Bürosu Salih Zeki'yi ve beni Moskova'da toplanacak olan Komünist Enternasyonalinin üçüncü kongresine delege olarak seçtiler ve 1924 haziran ayı sonlarında ~~enternasyonal~~ verilen bir yük vagonu içinde 15-20 gün gayet ağır şartlar altında yolculuk ettikten sonra Moskova'ya geldik. ve her ikimizi Gorki "Tverskoy" caddesindeki Lüks otelinin beşinci katında iki yataklı odalardan birine yerleştirdiler. Daha henüz kongre açılmamıştı.

Otel lokantasında kahvealtı ediyor öğle ve akşam yemekleri yiyor, boş vakitlerimizde otelin kütüphanesinde mutalaa

ile meşgul oluyorduk, Moskovayı hiç bilmediyimiz için biz yalnızca dışarı çıkamıyor ve ancak topluca ekskursiyon gezintilerine katılıyorduk.

Bir gün otel salonlarından birinde ^{senin} tanımadığım, ^{ana} Salih Zekin'in tanıdığı bir adama rastladık; Salih Zekin'in daha Türkiye'den tanıdığı bu adam kendisiyle biraz hoş beş ettikten sonra, Ankara resmi hükümet partisinin komenternin üçüncü kongresine gönderdiği delegesi Tefik Rüştü Aras olduğu anlaşıldı. M. Suphi ve arkadaşlarının daha henüz kanları kurumadan ve Ankara Halk İhtirakıyyun partisinin bütün üyeleri ceza evlerinde ağır cezalar altında inlerken Tefik Rüştü Arasın Ankara resmi komünist partisinden mümessili olarak Moskovaya komünist enternasyonalî üçüncü kongresine delege olarak gelmesi bizim hemen dikkat nazarımızı çekti. Sonra arkadaşım Salih Zeki, Tefik Rüştü Aras ve onun aralarında bulunduğu Türkiye ve Ankaradaki çevreleri gayet iyi bildiği içinde Tefik Rüştü Aras hakkında müsbet herhangi bir fikir edinmemize imkân yoktu.

Besbelli idiki, Tefik Rüştü Aras'ında içinde bulunduğu Ankara gerici çevreleri Türkiye emekçilerini kollarını sallaya sallaya serbestçe sömürebilmeleri için komünist enternasyonalini bir vasta olarak kullanmak ^{emeli} peşindeydiler. Resmi Ankara komünist partisinden yakın mazisi ve icraatını etraflıca izah ederek verdiklerimiz ve icra komitesindeki arkadaşlarında destekledikleri raporumuzla Tefik Rüştü Aras delegelik hakkından iskat edildi; Tefik Rüştü Arasın mandasının iskatı katileştikten sonra kendisi Moskova'daki Türkiye sefarethanesine hemen nakl mekân ediverdi, böylelikle Ankara resmi "hükümet" komünist partisinden komünist enternasyonal saflarında yerini almasa önlenmiş oldu.

Türkiye komünist partisi teşkilât bürosunu temsil eden bizlerde Moskovada bulduğumuz üçüncü kongre oturumları ve bu oturumlardan hariç zamanlarda bir çok diyer ve bilhassa Balkan

partileri delegeleriyle temasta bulunuyorduk ve bilhassa Balkan komunist partileriyle, bu partiler arasında bir federasyon kurmak hususunda bir çok görüşmelerde bulunduk, bu görüşmelere bilhassa Bulgar komunist partisi liderlerinden Kollarof alaka gösteriyor ve görüşmelerimiz onun rehberliği altında ceryan ediyordu.

Komunist enternasyonalinin üçüncü kongresi şark meselesini muzakere ederken 1921 senesi 12 temmuzunda TKP teşkilât bürosu namına aşağıda kısaca hülâsa edilmiş takririni okudum:

Arakadaşları! Anadoluda nâlen devam eden milli mücadelenin doğu halkları üzerinde büyük tesiri vardır. Aralarında Türkiyeninde bulunduğu doğu halkları Batılıların asırlarca esiri durumunda idiler. Birinci Cihan savaşına Türkiye emekçileri kendi ihtiyarları haricinde, paşaları tarafından sürüklenmişlerdir. Savaştan mağlup çıkan adları ne olursa olsun paşalar, Batılılarla Versay barışını imza edince, Türkiye emekçileri emperyalistlere karşı ayaklandılar. Fakat bu seferde ayaklanan halkın başına paşalar musallat oldular. Ankara hükümeti batılılara karşı teşkil ederken komunistlere karşı da takibati artırıyordu. Emekçilerin komunist partisi faaliyetini aksatmak ve provoke etmek içinde Ankara gerici çevreleri resmî hükümet komunist partisi teşkil ettiler, bizim teşkilâtımızın bu partiyle hiç bir ilgisi yoktur.

Milli mücadeleyi devam ettirdikleri müddetçe hem Anadolu emekçileri ve hemde komunistler hükümeti destekleyeceklerdir. Çünkü emperyalistlerin mahvı, insanlığı ebedi esaret ve sömürmeden kurtaracak ve dünya inkilâbının başlangıcı olacaktır. Milli mücadele devam ettirildikçe biz hükümeti destekleyeceğiz. M. Kemâl milli mücadele savaşına ihanet eder savaştan vaz geçerse, Anadolu işçi ve çiftçileri M. Kemâlî yıkar ve onun cesedi üzerinden geçerek cepheye ulaşır, ve bütün doğu halklarıyla beraber kendi bagimsizliği için emperyalistlere karşı savaşını devam ettirir.

Komunist enternasyonalinin üçüncü kongresinde ^{Sepran} millet-

ler aresi, Rusya komünist partisinin sosyalizm kuruluşu hakkında faaliyetleri ve şark meselesi hakkındaki söylevlerini en yüksek bir hazla dinleyerek büyük bir ders ibret almak bizlere nasip oldu.

Kollarofun başkanlığında devam eden ve balkanlı komünist ler arasında bir federasyon kurmak teşebbüslerini hedef tutan mizakerelerde çok faydalandık.

Komünist enternasyonalinin üçüncü kongresi sona erdikten sonra komünist enternasyonalinin iera komitesiyle TKP teşkilât bürosuna aid bazı meseleleri görüşmek ve hal etmek için Moskova'da kaldıktan sonra 1921 senesi yaz sonlarında Baku'ye avdet ettik.

Teşkilât bürosu elinde mevcut imkânlar çerçevesinde faaliyetini devam ettirirken iki genç Türkün Trabzondan motörlü bir kayıkla kaçarak geldiğini iç işleri bakanlığından haber verdiler. TKP teşkilât bürosu kendi üyelerinden İsmail Kadiri şahsen memur ederek adları Nazım Hikmet ve Nuriddin valâ olan bu iki genç Baku'ye getirdi, Baku'ye gelir gelmezde bunlar her ikisi de okumak için Sovyet rusyaya geldiklerini beyan ettiler.

1921 senesi başlarında Batum'a gönderiyoruz diye M. Suphi ve arkadaşlarını Trabzon'da bindirdikleri motörde öldürerek karadeniz sularına gömdüklerinden üç dört ay sonra aynı Trabzondan ve belkide aynı mal sahibinin motörü ve belkide M. Suphi ve arkadaşlarının öldürülerek Karadenizin kaarı girdabına bırakıldıkları aynı motorla Trabzon'dan Batum'a ^{güya} kaçıp gelir bu iki, bir birlerini leylâ ile mecnun kadar düşkün ve bağlı ve her birerinin ötekini nesine meftun olduğu meçhul sözde firari, Kafkasyadaki komünist hemşerilerinin bütün ihtimam, gayret ve misafirperverliklerine rağmen, Baku'ye gelir gelmez, sanki Kafkasyadaki pantürkistlerle iş birliği için Türkiyeden hususi gönderilmiş birer ajan gibi, Kafkasya ve Baku'de Ahmat Cevad ve Sevket Aydemir'inde dahil olduğu Memduh Sevket'in idaresinde bulunan adamlardan pantürkistler

muhitine dalmışlar ve bunların kafilesine takılarak hep beraber dogu halkları komünist üniversitesinde okumak veyahut okutmak üzere teşkilât büyürosunun haberi olmadan Moskova'ya gelmişlerdir. TKP harici büyürosu (İsmail Hakkı) ve TKP teşkilât büyürosuyla ilgileri yaşamalarını temin için harçlıklarını teminden ibaret kalmıştır.

İşin meraklı tarafı, kendilerini Batum'dan Baku'ye aldır-
mak için TKP teşkilât büyürosunun hususî olarak gönderdiği büyü-
ro üyelerinden Baku'den evli ve iki çocuk sahibi ve Türkiye'ye av-
deti kat'iyen tasarruflamayan İsmail Kadiri, yollarda beraber bulun-
dukları bir iki gün zarfında provoke etmeye muvaffak olarak, ken-
disine ne vad' ettilerse ve şahud nasıl satın alabildilerse, Türki-
yeye gitmesi hususunda kendisini ikna' etmişlerdir.

Milli mücadele cephesinden bahse gelince:

Ankaraya 50 kilometre mesafede durdurulan ve bu durum kar-
şısında paytaht olarak Ankara'nın Kayseriye tahliyesine bile gi-
rişilmişken bir taraftanda Anadolu işçi ve çiftçilerini giriştik-
leri top yekun seferberlik neticesinde TBMM/Geçmiş Hükümeti selâhiyet-
le tayin ettiği M. Kemâl'in baş kumandanlığında 23 agustos ~~ka~~ 13 ey-
lül arasında devam eden muharebeler sonunda Yunan ordularını Sa-
karya nehri arkasına atmak mümkün oldu. Yalnız Anadolu emekçileri-
ne mal edilmesi lâzım gelen askeri alandaki bu büyük başarı siyer-
si alanında intikâl etmiş ve Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümetinin
Fransızlar ve İtalyanlar tarafından tanınmasına intaç ederek bu
her iki devlet Sever muahedesiyle iddiada buldukları haklardan
vaz geçmişlerdir. Fransızlar Kilikya ve İtalyanlarda Antalya hava-
lilerini boşalttılar.

13 ekim 1921 de Karsda bir taraftan TBMM hükümeti diğer
tarafında Azerbaycan, Gürcüstan ve Ermenistan sovyet hükümetleri
olduğu halde metni Moskova muahedesine müşâbih bir andlaşmayı Kar-